

УДК 81'243:81'373.612.2:81'276.6

ДРУГА ІНОЗЕМНА МОВА – ДОПОМОГА ЧИ КАМІНЬ СПОТИКАННЯ?

Голтвяниця Н. Ю., Хавкіна О. М.

Стаття присвячена аналізу симетричних та асиметричних метафор авіаційної терміносистеми в сучасних українській, англійській, французькій мовах. У роботі зроблено спробу систематизувати метафоричні терміни на основі схожості або відмінності образів, що лежать у їх основі. У статті також пояснюється важливість розуміння лінгвокультурних особливостей порівнюваних мов як важливої складової для успішного опанування другої іноземної мови і для уникнення негативної мовної інтерференції перекладачем, який працює з кількома іноземними мовами паралельно.

Ключові слова: метафора, метафоричний термін, авіація, образ, друга іноземна мова.

Статья посвящена анализу симметричных и асимметричных метафор авиационной терминотерминосистемы в современных украинском, английском, французском языках. В работе предпринято попытку систематизировать метафорические термины на основе сходства или отличия образов, лежащих в их основе. В статье также объясняется важность понимания лингвокультурных особенностей сравниваемых языков как важной составляющей для успешного овладения вторым иностранным языком и для избежания негативной языковой интерференции переводчиком, работающим с несколькими иностранными языками параллельно.

Ключевые слова: метафора, метафорический термин, авиация, образ, второй иностранный язык.

The article deals with the analysis of the symmetrical and asymmetrical metaphors of aviation term system of modern Ukrainian, English and French languages. The attempt to systematize metaphorical terms on basis of similarity or dissimilarity of the underlying images was also made. The article also explains the importance of understanding the cultural-linguistic peculiarities of the languages being compared in order to master the second foreign language successfully and to avoid negative linguistic interference by the translator working with several foreign languages simultaneously.

Key words: metaphor, metaphorical term, aviation, image, second foreign language.

Сьогодні, у час загальної глобалізації, епоху стирання фізичних та культурних кордонів, знання іноземних мов стає перепусткою у світ успішного особистого та професійного спілкування. Для наших сучасників стає нормою опанування більше ніж однією іноземною мовою. XXI століття навіть було оголошено ЮНЕСКО століттям поліглотів. Таку тенденцію може бути пояснено цілою низкою причин. “У стратегічному плані багатомовність стає як культурологічною, такі і економічною категорією, оскільки багатство мовного досвіду людини допомагає їй не тільки розвинути свою загальнолюдську свідомість, але й вільніше інтегруватися у світову систему професійних і ділових взаємовідношень” [7]. Особливо важливою багатомовність є для спеціалістів із перекладу, оскільки високий рівень володіння кількома іноземними мовами робить перекладача певною мірою універсальним фахівцем, який здатен легко “перемикатися” з однієї мови на іншу, без інтерференції мов, з якими він працює. Проте паралельна робота з кількома іноземними мовами є досить складним процесом. Працюючи з текстами, зокрема технічної спрямованості, на другій іноземній мові, перекладач мимоволі спирається на знання, отримані при вивченні першої іноземної мови, яку він, як правило, знає краще. Інколи таке звернення до лексичних, граматичних, стилістичних особливостей першої іноземної мови і намагання провести певні паралелі і ототожнення між двома мовами, наприклад, при відтворенні метафоричних терміноодиниць рідною мовою, може допомагати, інколи (через істотні відмінності мов) – заважати.

Дослідженням метафоричних процесів, що відбуваються у різних терміносистемах, займалися такі учені як Н. Д. Арутюнова, А. В. Беляєва, О. П. Винник, М. В. Романюха та ін. [1; 2; 3; 9]. На сучасному етапі розвитку суспільства освітяни приділяють досить активну увагу аспектам вивчення другої іноземної мови (наукові розвідки М. О. Качалова, Т. М. Морозової, Т. М. Ростовцевої [7; 10] та ін.). Проте залишається недостатньо вивченою проблема інтерференції першої та другої іноземних мов (у нашому випадку англійської і французької) у мультлінгвальному просторі недосвідченого перекладача при передачі метафоричних термінів українською мовою, що й зумовлює **актуальність** пропонованого дослідження.

Метою пропонованої наукової розвідки є з'ясування впливу двох іноземних мов (англійської та французької) на перекладацькі навички при відтворенні метафоричних термінів сфери авіації з цих мов на українську.

Зазвичай, перекладачі-початківці, а також студенти-трилінгви, які опановують другу іноземну мову, намагаються спиратися на свій "попередній мовний досвід як у рідній, так і в першій іноземній мові" [10]. Це є абсолютно природне бажання, оскільки "важливою умовою вивчення другої іноземної мови є порівняльний підхід" [7]. У випадку, коли відбувається перенос норм або звичних асоціацій рідної або першої іноземної мови на другу іноземну мову, що вивчається, спостерігається явище міжмовної інтерференції. Такий перенос може бути позитивним (у випадку, коли схожість норм та образності мов, що взаємодіють, сприяє розумінню лексем та полегшує і пришвидшує процес перекладу) і негативним (якщо лінгвокультурні особливості двох мов ускладнюють розуміння мовних одиниць і гальмують процес перекладу). Важливими завданнями, що стоять перед викладачем, який допомагає студенту опановувати другу іноземну мову, є звертати увагу студента на метафоричні мовні одиниці у текстах, проводити певні паралелі між мовами, що їх знає або вивчає студент, і навчати не переносити сліпо асоціації, характерні для однієї мови, в іншу, зокрема при перекладі метафоричних термінів фахової мови авіації.

Перекладач повинен завжди пам'ятати про те, що будь-яка нація, будь-який народ має свою власну мовну картину світу. У різних мовах по-різному відбувається процес виникнення переносних, метафоричних значень лексем, тому що метафори, як зауважує Жан-Алан Нгапут, "це певного роду словесно-художні призми, які по-різному заломлюють враження" [8, с. 180]. Усе це не завжди уможливорює проведення прямих аналогій при відтворенні метафори, особливо технічної, іншою мовою.

Звичайно, існує ціла низка так званих загальнономовних метафор, які є практично майже тотожними для багатьох мов, як споріднених, так і ні. Наведемо приклади таких загальнономовних метафор: **золоте серце** (укр.) – *heart of gold* (англ.) – *cœur d'or* (фр.); **легка музика** (укр.) – *light music* (англ.) – *musique légère* (фр.).

Проте більшість метафор, особливо тих, що функціонують у фахових терміносистемах, зокрема в авіаційній, не матимуть такого образного збігу. У результаті дослідження проаналізовані українські, англійські та французькі авіаційні метафоричні терміноодиниці було поділено на 4 групи: 1) які повністю збігаються в аналізованих мовах; 2) які у порівнюваних мовах мають частковий збіг за образністю; 3) які у своїй основі мають абсолютно різні метафоричні образи; 4) які є образними в одній іноземній мові і неметафоричними в іншій. Розглянемо кожну з перерахованих груп детальніше.

До першої групи відносимо метафоричні терміни сфери авіабудування, які повністю збігаються в аналізованих мовах. Погодимось з Т. Камяною в тому, що "наявність у системах різних мов значної кількості подібних метафор... може бути віднесено до опановування колективного несвідомого, як одного з джерел формування універсальних метафоричних понять" [4].

Так, наприклад, у порівнюваних мовах абсолютно збігається за образністю термін **крило** (укр.) – *wing* (англ.) – *aile* (фр.). Образ крила використовується для називання нерухомої відносно корпусу плоскої поверхні літака (планера тощо), що підтримує його в повітрі під час польоту. Його перенесено за формою та за основною функцією крил птаха: маневрування, розсікання повітряного шару.

Симетричним в усіх аналізованих мовах є також термін *носорова частина фюзеляжу* (укр.) – *fuselage nose* (англ.) – *nez du fuselage* (фр.). *Носорова частина*, або *ніс фюзеляжу* – це передня крайня частина літака, яка має округлу, іноді загострену форму, для забезпечення плавності аеродинамічного обводу. Повний збіг образності у сприйнятті цієї частини літального пристрою свідчить про те, що хоча процес метафоричного термінотворення для носіїв будь-якої з аналізованих мов є суб'єктивним явищем, в деяких випадках він збігається. При перекладі терміна в межах цих трьох мов слід застосовувати семантичне калькування, зі структурною адаптацією до граматичних вимог кожної окремої мови: заміною порядку слів у словосполученні в англійській мові, заміною частини мови при перекладі українською та заміною порядку слів із вживанням прийменника у французькій мові.

Ще одним прикладом повного збігу в аналізованих мовах, але за образом предмету побуту, слугує метафоричний термін *чорна скринька* (укр.) – *black box* (англ.) – *boîte noire* (фр.) на позначення бортового регістратора польоту та роботи усіх бортових систем літального пристрою. Перші пристрої були подібні до коробки або скрині як за функціональністю, так і за початковою формою, яка через деякий час змінилася на сфероїдальну. З функціональної точки зору, *чорна скринька*, так само як і звичайна коробка, призначена для зберігання, в цьому випадку – інформації. Символічним є і її колір – чорний. Насправді, чорна скринька є яскравого помаранчевого кольору для полегшення її виявлення у випадку катастрофи, а чорною називається через цільність конструкції: вона не має отворів, через які може потрапити світло, тобто скринька є темною всередині. Також, оскільки до чорної скриньки звертаються у разі катастрофи, інформація у ній *чорна*, тобто траурна. При перекладі терміна в межах трьох мов застосовано структурно-семантичне калькування, проте у французькому терміні прикметник має вживатися після означувального іменника (відповідно до норм цієї мови).

Другу групу складають метафоричні терміноодиниці аналізованої сфери, які у порівнюваних мовах мають частковий збіг за образністю. Наприклад, наступні терміни *чашка сидіння пілота* (укр.) – *seat pan* (англ.) – *baquet* (фр.) є частково симетричними, оскільки образи, що лежать в основі метафоричного переносу в усіх аналізованих мовах, належать до одного домену: образ *чашки* в українському еквіваленті, каструлі в англійській мові (*pan*), та ковша у французькій (*baquet*). Попри відмінність використовуваних образів, існує загальна риса, що об'єднує терміни-репрезентанти усіх трьох аналізованих лінгвокультур: чашка, каструля та ківш мають певну глибину, так само як і металевий каркас для сидіння пілота. На українську мову термін перекладається описово із додаванням уточнюючих елементів – *сидіння пілота*; англійський відповідник також вказує, що цей предмет пристосований для сидіння – *seat*, а французький еквівалент не має жодних уточнень, є однокомпонентним та перекладається словниковим відповідником.

Прикладом репрезентантів аналізованої групи також можуть слугувати частково симетричні терміни *стенд для випробовування двигунів* (укр.) – *engine bed* (англ.) – *banc d'essai des moteurs* (фр.). В основі англійського терміна закладено образ ліжка, на якому знаходиться статично встановлений випробовуваний двигун, в українському еквіваленті – *стенд для випробовування двигунів* – в якості образу-основи вжито предмет інтер'єру, що являє собою металеві опори, на які встановлюється двигун, для подальшого випробовування через імітацію його роботи під час польоту. Французи двигун розташовують на *лаві* – *banc d'essai des moteurs*. Важливо зауважити, що з лінгвокультурної точки зору аналізовані метафоричні терміни також відрізняються ще й тим, що в англійському та французькому термінах образи пов'язані з використанням горизонтальної поверхні, а в українській мові – вертикальної. На українську та французьку термін перекладено калькуванням із додаванням уточнюючих елементів: *для випробовування двигунів* (укр.), *d'essai des moteurs* (фр.). На англійську мову він перекладається шляхом добирання відповідного еквіваленту.

Репрезентантами третьої групи є авіаційні метафори, що в порівнюваних мовах у своїй основі мають абсолютно різні метафоричні образи. Наведемо

приклад таких терміноодиниць: *склоочишувач* (укр.) – *wiper arm* (англ.) – *balai d'essuie-glace* (фр.). Якщо в англійській мові склоочишувач метафоризують через образ руки, то французьке уявлення про цей термін асоціюється із віником, або щіткою. Тобто образне перенесення в першому випадку відбувається за формою та є антропоморфним, а в другому – за зовнішнім виглядом та основною функцією. Таким чином, лінгвокультурні особливості англійської та французької мови проявляються у відмінності бачення цього предмету, тоді як український офіційний термін взагалі позбавлений метафоричності. Однак, для називання цього предмету українською мовою у деяких випадках вживають жаргонну назву “*двірник*”, тобто образне перенесення відбувається за професією, пов’язаною з підтриманням чистоти і порядку у дворі будинку і на вулиці. Така назва частково збігається з французьким еквівалентом.

Ще одним прикладом метафоричних термінів цієї групи можуть слугувати *спідниця капота* (укр.) – *cowl shutter* (англ.) – *volets de capots réglables* (фр.). Спідниця капота – це стулки капота авіаційного двигуна повітряного охолодження, що регулюють охолодження циліндрів. Стулки розташовуються навколо конструкції і зовні нагадують спідницю із розкльошеними краями, під які заходить повітря. Отже, в основі українського терміна лежить образ спідниці. Французький термін *volets de capots réglables* утворений за функціональною подібністю, за якою він асоціюється з “віконницями або дверцятами”. Англійський термін утворено на основі образу захисту, оскільки *cowl* вживається на позначення “відлоги або капюшону”, елемента одягу округлої форми, що захищає голову під час негоди. Таким чином, спостерігається асиметричність образу в трьох аналізованих лінгвокультурах.

І останню, четверту групу, складають метафоричні терміни авіабудування, що є образними в одній іноземній мові і неметафоричними в іншій. Наприклад, *вітровказівник* (укр.) – *pants-leg* (англ.) – *indicateur de vent* (фр.). Вітровказівник – це пристрій, який встановлюється на аеродромі, має вигляд конусу з тканини, прикріпленого на стовпі; він призначений для визначення напрямку вітру та його приблизної швидкості. В англійській авіаційній терміносистемі на його позначення вживається метафоричний термін *pants-leg*: образ ноги переноситься на спеціальний стовп, на якому безпосередньо закріплюється конусний покажчик, який, в свою чергу, відображено через образ штанів – *pants*. Щодо французького еквівалента *indicateur de vent*, то він, як і український, позбавлений образності, перекладається шляхом калькування.

Репрезентантами аналізованої підгрупи також виступають метафоричні терміни *повітрозабірник зі звивистим каналом* (укр.) – *snake-like intake* (англ.) – *prise d'air en serpentin* (фр.). Бачимо, що українське термінологічне словосполучення *повітрозабірник зі звивистим каналом* не є метафоричним, у той час як англійська та французька терміноодиниці характеризуються певною образністю. Англійський термін *snake-like intake* репрезентується через образ змії, яка може обмотати предмет будь-якої форми, іноді кублитися, роблячи кільця зі свого тіла. За своїм виглядом повітрозабірник зі звивистим каналом нагадує трубу, обплетену зміювиком. *Зміювик* – це похідний метафоричний термін на позначення вигнутої в декількох місцях металевої труби. У французькій мові спостерігаємо аналогічну асоціацію – один із компонентів складного терміну *prise d'air en serpentin* походить від слова *serpent* – “змія”. Тобто, сутність метафоричного перенесення в англійській та французькій лінгвокультурах зумовлюється подібністю до зовнішнього вигляду конструкції.

Ще одним прикладом термінів цієї групи можуть слугувати *коробка хлипака* (укр.) – *pocket valve* (англ.) – *boîte de soupape* (фр.). Образом-основою англійського терміна *pocket valve* є кишень, елемент одягу у формі мішечка, що слугує для зберігання дрібних речей. Український відповідник *коробка хлипака* і французький *boîte de soupape* не є метафоричними, оскільки корпус, по-суті, є коробкою, де розташована клапанна система.

Отже, можна зробити певні висновки. Авіаційні метафоричні терміни, порівнювані в сучасних українській, англійській та французькій мовах, можуть повністю або частково збігатися за своєю образністю, можуть отримувати вторинну номінацію через несхожі образи і можуть бути метафоричними в одній

мові, але необразними в іншій. Розуміння процесів метафоризації у різних мовах, обізнаність із різними шляхами її протікання допомагають студентам, що опановують другу іноземну мову, і перекладачам, що працюють одночасно із кількома мовами, правильно та адекватно орієнтуватися у мультилінгвальному просторі, уникаючи при перекладі помилок, пов'язаних із негативною інтерференцією мов. Вважаємо подальші розвідки в цьому напрямі **перспективними**, як такі, що спрямовані на підготовку висококваліфікованих фахівців-перекладачів науково-технічної літератури зі знанням кількох іноземних мов. Дослідження, присвячені вивченню метафори у порівняльному аспекті, можуть допомогти з'ясувати специфічні та загальнолюдські асоціації у порівнюваних мовах, що, у свою чергу, може ефективно впливати на вивчення іноземних мов, зокрема другої іноземної мови.

Література

1. Арутюнова Н. Д. Теория метафоры / Н. Д. Арутюнова. – М. : Астрель, 1992. – 512 с.
2. Беляева А. В. Особливості метафоризації концепту освіта в українській, російській, англійській та французькій мовах / А. В. Беляева // Вісник ЗНУ. Філологічні науки : [збірник наукових статей]. – 2008. – № 1. – С. 1-9.
3. Винник О.П. Метафоричні процеси у формуванні української економічної лексики : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.01 / Олена Павлівна Винник. – Харків, 2007. – 20 с.
4. Камянова Т. Роль сознания и бессознательного в формировании языковой интуиции [Электронный ресурс] / Т. Камянова. – Режим доступа: <http://kamyanova.livejournal.com/2881.html>
5. Марасанов В. П. Англо-русский словарь по гражданской авиации / В. П. Марасанов. – М. : Скорпион, 2006. – 560 с.
6. Мелехов А.Е. Зооморфные метафоры в авиационной терминологии английского языка [Электронный ресурс] / А. Е. Мелехов, И. Н. Путова. – Режим доступа : <http://www.scienceforum.ru/2013/164/3717>
7. Морозова Т.М. Изучение французского языка как второго иностранного: проблемы и перспективы [Электронный ресурс] / Т. М. Морозова. – Режим доступа : http://www.rusnauka.com/32_PRNT_2013/Pedagogica/5_149416.doc.htm
8. Нгапут Жан-Ален. Метафора в языковой картине мира // Знание. Понимание. Умение. – 2007. – № 3. – С. 180-183.
9. Романюха М.В. Особливості метафоричної номінації в англійській фінансовій термінології / М. В. Романюха // Вісник СумДУ. Серія "Філологія". – 2007. – № 1. – Т. 2. – С. 150-154.
10. Ростовцева Т.М. Формирование языковой компетенции субъектов высшей школы на материале второго иностранного языка [Электронный ресурс] / Т. М. Ростовцева, Н. А. Качалов. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/formirovanie-yazykovoy-kompetentsii-subektov-vysshey-shkoly-na-materiale-vtorogo-inostrannogo-yazyka>